Fort Zoutman:

Stuk Arubaanse geschiedenis door Joh. Hartog vastgelegd

JOHAN HARTOG

...fraai gedenkboek...

= door Luc Alofs =

Voor mij ligt het laatste boek van dr. Johan Hartog: *'Het Oude Fort van Aruba, de geschiedenis van Fort Zoutman en van de toren Willem III.'* Het verscheen als 'Gedenkboek bij het tweehonderd-jarig bestaan van Fort Zoutman in 1996' en is beslist één van de fraaist uitgegeven werken van Hartog: Zwaar, glanzend papier, veel foto's en plattegronden. Het Prins Bernhardfonds en het KABNA hebben diep in de subsidiebuidel getast. Helaas moet ook de lezer dat wanneer hij het boek aanschaft. Prijs: zo'n 50 gulden. Een Engelstalige versie is verkrijgbaar bij het Arubaans Museum in, jawel, Fort Zoutman. Hartog is naast journalist en bibliothecaris bovenal de auteur van de vijfdelige 'Geschiedenis van de Nederlandse Antillen'.

In zijn voorwoord drukt gevolmachtigd minister A.G. Mito' Croes terecht zijn dankbaarheid uit aan het adres van Hartog. "Veel is door hem belicht en vastgelegd, wat anders in de vergetelheid zou zijn geraakt". Zelfs al voldoet Hartogs *magnus opus* niet altijd aan de moderne wetenschappelijke maatstaven, het fungeert nog altijd als startpunt voor later onderzoek. Daarnaast schreef Hartog talloze boeken waarin hij onderwerpen uit zijn hoofdwerk uitdiepte. De geschiedenis van het fort kan in drie fasen worden verdeeld. De eerste periode betreft de jaren waarin het militaire functies vervulde, dat wil zeggen tot circa 1816. Daarna deed het dienst als gezaghebberskantoor, gevangenis, politiewacht, kantoor van de 'eilandsontvanger' etcetera. In 1866-1868 werd de Willem III-toren als vuurtoren bijgebouwd. Aan de tweede fase kwam een einde door de bouw van het nieuwe regeringsgebouw in 1945. Het fort werd opslagruimte van D.O.W. en raakte in verval. Na 1964 volgde het eerherstel. Er werden plannen tot renovatie gesmeed en uitgevoerd. Het Arubaans museum is er sinds 1984 gehuisvest.

HELDER

Hartogs schrijfstijl is helder en toegankelijk als altijd en bij het schrijven van dit stuk is het dan ook pijnlijk te moeten beginnen met de vaststelling dat het gedenkboek te vroeg verschijnt. Fort Zoutman is namelijk niet in 1796, maar twee jaar later, in 1798 gebouwd. Een vergissing van 2 jaar zou geen pagina in de krant verdienen als de toedracht van de bouw van het fort geen nieuw licht zou werpen op de veranderende positie van Aruba binnen de kolonie, de Caraibische handelsnetwerken en de militaire verhoudingen na 1780. Dankzij de archieven van de West-Indische Compagnie en de dagboeken van de directeuren (lees: Gouverneurs) De Veer en Lauffer (1795-1800) kon ik de geschiedenis van het Fort reconstrueren. We richten ons tevens op het raadsel van 'Forti Abao'. Geen verdediging. De verwaarlozing van Aruba onder de West-Indische leidde ertoe dat Aruba aanvankelijk geen verdedigingswerken verkreeg. Het eiland was in 1636 was ingenomen om te voorkomen dat de Spanjaarden Curaçao 'van opzij' konden aanvallen en werd het slechts als rancho gebruikt; vestiging van kolonisten werd tot 1754 en tussen ca. 1767 en 1780 verboden. Indianen werden toegelaten in ruil voor het verrichten van herendiensten. Wegens armoede en de geringe exploitatie was er niet veel meer te halen s dan drinkwater, brandhout en vee. De aanleg van een fort was verspilde moeite. Hartog meldt dat in 1762 voor het eerst gesproken werd over de aanleg van een batterij aan de Paardenbaai.

Vanuit deze baai werd gouvernementsvee verscheept en twee maal per jaar werd ze aangedaan om brandhout voor het garnizoen op Curaçao in het toen nog aanwezige 'mangelbos' te kappen. Het batterijplan bleek te duur en ging niet door.

De tweede maal dat de verdediging van Aruba aandacht kreeg was in 1773. Op Curaçao werden in hoog tempo forten aangelegd aan de grote zuidelijke baaien. De reden daarvan was waarschijnlijk de aanwezigheid van kapers in de veel bevaren wateren van de tijdelijk opgebloeide handelskolonie. Kapitein Horst was belast met het maken van kustkaarten van Curaçao en bracht in 1773 ook de kust van Aruba in kaart (zie Ñapa 7 mei 1994). Tot de bouw van een fort kwam het niet. Kennelijk was het voldoende om Aruba's natuurlijke havens en schuilplaatsen te inventariseren. Indringers zou men vanuit Curagao verjagen.

20 juli 1776 komt de verdediging van Aruba opnieuw ter sprake. In een brief van Directeur Rodier aan de W.I.C. komt de noodzaak van een batterij aan de Paardenbaai aan bod: 'Wat het Eijland Aruba aangaat de batterij Aan de Paarde baay ..., soude aldaar ten hoogste noodig zijn, ... soo hebbe [ik] het noodig geoordeeld den Ingenieur Lensz, naar Aruba te zenden, om een plan van de batterij, soo als die aan de paardebaaij, behoorde gemaakt te worden, aff te teijkenen, ... die baterij soude naar gissing Vijf a Ses honderd stukken van agten kunnen kosten buijte de stukken Canon die daar op geplaatst soude moeten werden.'

Van het voornemen kwam niets terecht en weer verdwijnt het vraagstuk uit de aandacht. Hartog vertelt dat 1786 vier kanonnen naar Aruba werden gestuurd, maar dat onduidelijk was waar deze werden geplaatst of wat daarvoor de aanleiding was. Het archief van de W.I.C. verschaft opheldering. In mei dat jaar bezocht Commandeur Van der Biest Curaçao en hij wees Directeur De Veer erop dat Aruba door iedere kaper kon worden aangevallen zonder dat hij verweer kon bieden. De zending van kanonnen vormde het uitgevoerde deel van de opgestelde plannen. De rest vond geen doorgang en dat was weldegelijk de bouw van een batterij! Met het plan waren echter kosten en arbeid gemoeid. Voor de aanleg zou eerst een kalkoven worden gebouwd en dat zouden de indianen doen bij wijze van herendienst. Daarna zouden metselaars uit Curaçao de bouw aanvangen. Ter financiering zou op Aruba (waarschijnlijk voor het eerst) belasting worden geheven. De inwoners zouden per beest een weidebelasting van drie stuivers per jaar en een belasting op de verkoop van vee gaan betalen.

Ook dit plan vond geen doorgang. Van der Biest bezocht op 29 mei 1786 Kapitein der Indianen Willem Herring en deze vertelde hem dat de indianen hem hadden aangezegd niet aan het plan mee te zullen meewerken en dat ze 'geen wijloon nog de minste geregtigheyt sullen betalen, ook dat se, geen calkoven nog met de canon te willen werken maar wel [wat] als se gewent is voor de Edele Compagnie te werken, dat se bereyt sijn te doen.' De indianen gingen akkoord met de herendienst tot veevangst, tanki-onderhoud en houtkap, maar deze taak en de invoering van belasting gingen te ver. De weigering bracht De Veer in verlegenheid. Het bleek dat dit geen impulsieve daad van de indiaanse bevolking was, maar -zoals hij schreef- dat 'deze lieden hun raadsmannen' hadden. Wie dat waren en welk oogmerk zij hadden is onbekend. De Veer liet de zaak rusten. Deze werkweigering stond overigens niet op zichzelf. Een volgende keer besteden we aandacht aan de lange en soms bloedige traditie van opstandigheid van de indianen tegen de herendiensten en de overheidsbemoeienis met hun leefwijze.

1798 In het gedenkboek stelt Hartog dat bouw van het Fort verband hield met de 'onzekere internationale toestand in 1796'. Dat is juist. In 1795 was Nederland bij het Franse rijk ingelijfd en werd de Bataafsche Republiek in het leven geroepen. Voor Curaçao resulteerde de betrokkenheid in de Frans-Engelse strijd in de dominantie in het Caraibisch gebied in de genadeklap voor de tot voor kort bloeiende handel. De aanvoer van handelsgoederen stagneerde en de handelsnetwerken verschrompelden. De crisis resulteerde evenwel in een groeiend belang van Aruba's Paardenbaai. De voornaamste handelstak die Curaçao restte was die in geitevellen en verfhout (brasil) met de 'Vaste Wal'. Aruba ging functioneren als tussenhaven, terwijl de sterke zeestroom tussen de Benedenwinden en de Vaste Wal ertoe leidde dat schepen Curaçao maar al te vaak voorbij voeren. Zij zochten dan hun toevlucht in de Paardenbaai, in afwachting van gunstiger omstandigheden om -tegen de stroom in- naar Curaçao op te werken. Ook nam rond deze tijd de vestiging van kolonisten op Aruba toe. Aanvankelijk met financiering vanuit Curaçao ontpopte een deel van hen zich als handelaar en profiteerde van de nieuwe handelskansen.

Het was echter bovenal de aanwezigheid van kapers, die met volmachten van deze of gene Europese mogendheid de Caraibische wateren afschuimden op zoek naar met handelswaar beladen schepen. Kapers en de aanwezigheid van Curaçaose schepen en Arubaans gouvernementsvee in of bij de Paardenbaai leidde tot de aanleg van het fort. De dagboeken van directeuren De Veer en Lauffer tonen hoe het aantal kapers op de Arubaanse kust hand over hand toenam. Na eerdere invallen van kapers zochten januari 1797 twee 'bevriende' Franse en Spaanse schepen hun toevlucht in de Paardenbaai omdat een Engelse kaper de Arubaanse wateren onveilig maakte. Omdat deze schepen in de baai niet veilig waren besloot Directeur Lauffer op 23 februari 1797 tot een verdere bewapening van de baai. 'vermits aan de Reede van Aruba, dikwijls door de zwaare stroomen, veele vaartuigen alhier thuisbehorende, voor eene lange tijd worden opgehouden, en dezelve door de slegte staat van defensie op dat eiland aan alle vijandelijke kaapers ten prooye zijn, heb ik noch twee zes ponders stukken canon daar naar toe doen zenden, ten eynde de aldaar liggende vaartuigen onder de bescherming van deezen kunnen veylig zijn.'

Dit maakte aan de kapersoverlast geen einde. In maart moest de Paardenbaai door een Curaçaos oorlogsschip worden ontzet, in november beging een Franse kaper 'diverse hostiliteiten' en in december trachtte een Engelse kaper enkele schepen in de baai in te nemen. Nadat Commandeur Specht de kaper bestookte -de kanonnen werkten, maar waar ze stonden is onduidelijk- verschenen twee Engelse oorlogsschepen aan de kade. In ruil voor het kopen van vee zou men schepen en inwoners ongemoeid laten. Specht ging akkoord en voorkwam zo de plundering van het eiland. Dit incident leidde tot de bouw van Fort Zoutman. Tien januari 1798 schreef Lauffer in zijn journaal: 'Den Commandeur van het Aruba [...] aan mij verzogt hebbende om eenig kruit en kogels voor het geschut aldaar aan hem bij geleegenheijd te zenden, heb ik heeden afgezonden 30 cardoezen 8 ponders 20 dito 6 ponders 150 geweerpatroonen, 30 8/ponder kogels en 20 6/ponder dito. Den burger Solagnier naar het eiland Aruba vertrekkende heb ik denzelven opgegeven een plan voor een kleine batterij in platte vorm aan de rede van Aruba te bouwen. En bij missieve aan den Commandeur daar van kennis gegeven met ordre om zodanige Batterijen (meervoud!) aan te leggen, en de Indiaanen tot het arbeiden aan dezelve te employeeren.'

Zijn besluit kwam te laat, want op 11 januari berichtte schipper De Lange dat een week eerder een nieuwe Engelse kaper op Aruba aan land was gegaan en aan het plunderen was geslagen. De bevolking dwong de kapers bij Ponton tot de aftocht, maar daarop blokkeerden de Engelsen gedurende een week de haven. Bij een tweede landingspoging werden de Engelsen vanuit 'het mangelbos' aan de Paardenbaai beschoten en werden acht van hen gevangen genomen. Uiteraard verzocht de Specht om 'eenige verstreking van ammunitie, als ook om eene behoorlijke batterije te moogen doen oprigten.'

Het besluit daartoe was al genomen. Dertien januari 1798 vertrok schipper Erasmus met twee kanonnen, 20 achtpondscardoezen en zes geweren. Lauffer verzocht Specht om een plaats voor de batterij te bepalen en hij verplichtte alle mannelijke inwoners tussen 16 en 50 jaar herendienst te verrichten voor de bouw van de batterij. Men mocht ook een slaaf sturen (daarvan woonden er ca. 30 op Aruba). Opnieuw werd van de herendiensten gebruik gemaakt en dit maal rezen daartegen geen bezwaren. De reden was dat de bouw en financiering beter geregeld waren. Op de eerste plaats ontvingen de inwoners in ruil voor hun werk voedsel. Omdat er hongersnood heerste was dit een zinvolle tegenprestatie. Belangrijker was dat de financiering van de bouw niet geschiedde door vee- en weidebelasting, maar door het invoeren van een havenbelasting. Niet de indianen, maar degenen die profiteerden van een veilige haven draaiden op voor de kosten. De havenbelasting ('het reedegeld') werd ingesteld en met de bouw van de verdedigingswerken werd direct aangevangen. Al op 31 januari noteerde Lauffer: 'van Den Commandeur provisioneel des Eilands Aruba Pieter Specht ontvangen missieve in dato 28 deezer, behelzende kennis geeving dat de Eene Batterij aan het inkoomen van de baaij te Aruba reeds voltooid was en dat aan de bovenkant der [gemelde] Baaij begonnen en binnen korte geheel [voltooid] zoude zijn.'

Een week later werden Theunis Lourens Vos Jansz en Adriaan Wever benoemd tot canoniers van de beide batterijen. Hiermee komen we aan het raadsel van 'Forti Abao'. Al in zijn Aruba-boek uit 1953 (p. 450, noot 104) tastte Hartog in het onzekere omtrent het bestaan van een tweede batterij aan de baai, namelijk Forti Abao. Dit steunfort zou gelegen hebben aan de waterkant ter hoogte van de Weststraat en ertoe hebben gediend om vijandelijke schepen onder kruisvuur te nemen. Hartog twijfelt aan het bouwjaar van het forti en verbaasd zich dat daarover in de verslagen van de aanvallen op Fort Zoutman in 1799 en 1805 geen melding werd gemaakt. Hartog concludeert dat het gebouwd moet zijn tussen 1805 en het bezoek van Teenstra, die Aruba in 1828 bezocht en er melding van maakte. Dit is onjuist, want het citaat uit Lauffers journaal toont aan dat Forti Abao

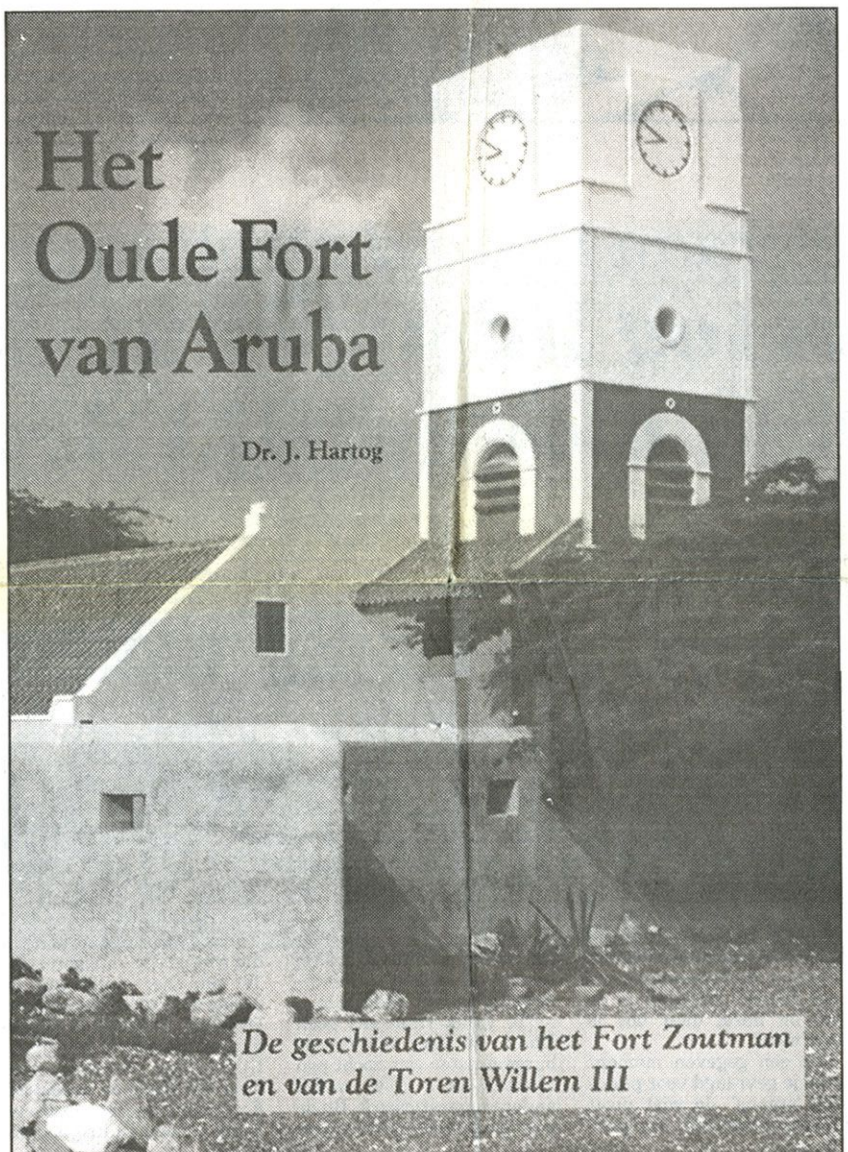

vervolg op pag. 9

weldegelijk in 1798 werd gebouwd. Het kreeg echter geen lang bestaan.

Toen in november 1805 Aruba vanuit Curaçao op de Engelsen werd heroverd gebeurde dat met het oogmerk het eiland voor nieuwe overvallen onaantrekkelijk te maken. Aruba en Bonaire waren belangrijke steunpunten voor de Engelsen, die tussen januari 1804 en augustus 1805 Curaçao door een blokkade van de wereld afsneden. Op Aruba werden militaire oefeningen gehouden en vee, brandhout en water voor de blokkadeschepen ingenomen. Ook werd Arubaans vee naar de Engelse thuisbasis te Jamaica verscheept.

Daarbij kregen zij hulp van de door hun benoemde civiel Commandeur Bruin Govertsz Quant. (Hartog stelt onterecht dat deze niet met de Engelsen collaboreerde! Quant viel de Engelsen pas af nadat een grote Frans-Spaanse vloot het Caraibisch gebied introk, de Engelsen de blokkade van Curaçao beëindigden en de oorlogskansen keerden.) Na herovering zou Aruba voor de Engelsen nutteloos worden gemaakt; een tactiek van 'verschroeide eilanden'.

Aruba zou worden ontruimd en de verdedigingswerken ontmanteld. Na de moeizame herovering vond slechts een klein deel van het voornemen doorgang. Aan de oproep tot deportatie werd door de bevolking geen gehoor geven, maar de beide forten werden wel vernietigd. Volgens prijsmeester Schuurman, die deel uitmaakte van de heroveringsmacht gebeurde dat op 21 november 1805.

Het zou te ver voeren de geschiedenis van beide forten in detail te blijven volgen. De forten werden door de Engelsen in de loop van het tweede Engelse tussenbestuur (1807-1816) herbouwd. Bij de terugkeer van Aruba in Nederlandse handen in 1816 was het Forti Abao vervallen. Naar aanleiding van de goudvondsten bezocht Gouverneur Cantz'laar Aruba in 1824. Fort Zoutman kreeg bij dat bezoek zijn naam en een eerste opknapbeurt. Weer een jaar later inspecteerde luitenant-generaal Krayenhof de Arubaanse fortificaties.

Hij oordeelde de aanleg van twee batterijen onnodig. Over Fort Zoutman schreef hij: 'Men verwachtte echter van dit fort, welks constructie verre beneden het middelmatige is, geene langdurige verdediging.' Hij bepleitte een bewapening met licht geschut, omdat het handzamer en voldoende was om de baai te bewaken. Tot het aanhouden van Forti Abao zag Krayenhof geen aanleiding en daarmee viel het doek voor dit vergeten steunfort. Slechts de ruïne werd nog door Hartogs informanten gezien en de plaats ontleende tot aan het begin van deze eeuw haar naam aan de oude batterij.

Wat kunnen we uit deze herschrijving van de bouw van Fort Zoutman en Forti Abao afleiden? Ik meen drie zaken. Op de eerste plaats zien we dat de weigering van de indianen in 1786 om mee te helpen aan de bouw van een fort ertoe leidde dat de bouw uitbleef. Het geringe handelsbelang van Aruba leidde ertoe dat de bouw niet werd geforceerd. Op de tweede plaats toont de bouw van Fort en Forti het toenemend belang van Aruba binnen de kolonie. Na het inzakken van de Curaçaose handel rond 1790 resteerde slechts de handel op de Vaste Wal en daarin ging Aruba als tussenhaven dienen. Het werd van belang om schepen in de Paardenbaai te kunnen beschermen. Deze ontwikkeling biedt tevens een belangrijke (deel-)verklaring voor de plotselinge bevolkingstoename van Aruba na 1795. De ontsluiting en kolonisatie, die in 1754 waren ingezet, kregen een nieuwe impuls als gevolg van de handelscrisis op Curaçao.

Op de derde plaats zien we dat het militaire en economische belang van Aruba (en Bonaire) rond de voorlaatste eeuwwisseling groter was dan werd aangenomen. Ze bood de Engelsen vee, water, brandhout en een steunpunt bij de blokkade van Curagao in 1804/1805, terwijl de inname van Curaçao op 1 januari 1807 volgde op militaire oefeningen in de Arubaanse wateren. En dat was precies wat de West-Indische Compagnie er in 1636 toe bewoog om het onbeduidende eiland toch maar te bezetten.

Successful private banking means looking to the future. And this is exactly what we at MeesPierson do. It's just that we have been doing it longer that any other bank. Since our foundation in 1720, we have built up a strong reputation in this highly demanding area. Today, as the world becomes smaller, we meet changing customer needs by providing truly international solutions in the fields of capital management, investment advice, financial planning, credit and trust services. Just as our founders preferred to deal with customers on a personal basis, so today we provide a professional organisation which is truly accessible.

For more information about a bank with a successful past, but with its eyes firmly on the future, please contact us, telephone 639300.

MeesPierson

(Curaçao) N.V.